

education

Department:
Education
North West Provincial Government
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

HLAHLBOBO YA POROFENSIE

MOPHATO WA 9

SESOTHO PUO YA LAPENG

MOSEBETSI

PHUPJANE 2024

MATSHWAO: 70
NAKO: 2 Dihora 30 Metsotso

Pampiri ena e na le maqhepe a 8.

DITAELO HO MORUTWANA

- 1 Pampiri ena e arotswe dikarolo tse NNE, e leng:
KAROLO A: TEMAKUTLWISO (25)
KAROLO B: KHATHUNU (15)
KAROLO C: KGUTSUFATSO (10)
KAROLO D: TSHEBEDISO YA PUO (20)
- 2 Araba dipotso TSOHLE ka Sesotho.
- 3 Qala POTSO E NNGWE LE E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
- 4 Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
- 5 O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:
POTSO 1: METSOTSO E 60
POTSO 2: METSOTSO E 30
POTSO 3: METSOTSO E 30
POTSO 4: METSOTSO E 30
- 6 Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.

KAROLO A**POTSO 1: TEMAKUTLWISISO**

Bala qotso o tsebe ho araba dipotso

Nomia Rosemary Ndlovu o ahloletswe bophelo bohle tjhankaneng ka lebaka la polao.

Lekgotla le Phahameng la Johannesburg, le dutseng Lekgotleng la Maseterata la Palm Ridge, le ahloletse lepolesa la mehleng Nomia Rosemary Ndlovu bophelo bohle tjhankaneng ka lebaka la polao. Moahloli Ramarumo Monama o fane ka kahlolo ka Labohlano.

Moahloli o ne a kile a fumana Ndlovu a le molato wa polao (makgetlo a tsheletseng), bomenemene (makgetlo a mane), ho hloleha ho phethahatsa toka le teko ya polao. Leha ho le jwalo, mmuso o ile wa hloleha ho paka nyewe ya bona ntle le pelaelo mabapi le morero wa bolotsana wa ho etsa qoso ya polao, kahoo o ile a lokollwa ke Monama.

Moahloli o ne a kile a fumana Ndlovu a le molato wa polao (makgetlo a tsheletseng), bomenemene (makgetlo a mane), ho hloleha ho phethahatsa toka le teko ya polao. Leha ho le jwalo, mmuso o ile wa hloleha ho paka nyewe ya bona ntle le pelaelo mabapi le morero wa bolotsana wa ho etsa qoso ya polao, kahoo o ile a lokollwa ke Monama.

Lepolesa la mehleng o ne a qoswa ka ho rera ho bolaya kgaitsemi ya hae le bana ba bahlano ba kgaitsemi ya hae Bushbuckridge, Mpumalanga, e le hore a tle a kgone ho kenya letsoho ditefellong tsa inshoreense le dipholisi tsa lepato. Pele Ndlovu a tseba bokamoso ba hae,

Almarie Myburgh, eo e leng setsebi sa botlokotsebe Sepoleseng sa Afrika Borwa (SAPS), o ile a re lepolesa la mehleng le lokela ho hlalosa e le "mmolai wa batho ba bangata" ho latela dikahlolo tsa hae. "Ditlolo tsa molao tse ka pela lekgotla di ne di rerilwe esale pele mme di rerilwe ka hloko. Di ne di balwa di bile di tshwenya ka tlhaho ya tsona," o boletse jwalo. Myburgh o ile a boela a kgothalletsa ho kwallwa tjhankaneng ka ho toba.

"Taba ya hore [Ndlovu] ha a bontshe ho ikwahlaya, mothating ona, ha ho na tebello ya ho sokoloha. Ha ke kgone ho etsa tlhahiso e nngwe, empa ho kwallwa tjhankaneng ka kotloloho," a eketsa. "Nnete e tsejwa ke Modimo: Lepolesa "Killer" Rosemary Ndlovu o nkwa a hloka molato pele a ahlolwa."

Setsebi sa botlokotsebe ke e mong wa dipaki tse ileng tsa ema ho fana ka bopaki bo mpefatsang kahlolo ya Ndlovu. Ho sa le jwalo, Monama o ile a ahlolela Ndlovu bophelo bohle tjhankaneng dilemo tse 25 bakeng sa e nngwe le e nngwe ya dipolao tse tsheletseng tseo a fumanweng a le molato ho tsona.

<http://timeslive.co.za/news/south Africa/2021>

1.1 Ho ya ka seratswana ke mang ya ahlotsweng nyeweng ena?

(1)

- 1.2 Molato wa motho eo o mo boletseng ho 1.1 ke ofe? (1)
- 1.3 Nyewe e ne e tshwaretswe kae? (1)
- 1.4 Nomia o bonahala e le mosadi ya jwang, ho ya ka diketso tsa hae? Kgetha Karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho ditlhaku A-D. Ngola feela tlhaku (A-D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng. (1)
- A Mosadi ya sehlooho
  - B Lehlanya la mosadi
  - C Mosadi ya meharo a bile a se na botho
  - D Mosadi ya ratang tjelete
- 1.5 Ana ke kgetlo la pele moqosuwa a qoswa ka polao? Hlalosa (2)
- 1.6 Ke ka baka lefe, leponesa le ne le etsa dintho tse sehloho hakana? (2)
- 1.7 Hobaneng kgetlo la pele, lekgotla le ile la hloleha ho bona moqosuwa molato? (2)
- 1.8 Ho ya ka seratswana Almarie Myburg ke mang? (1)
- 1.9 Almarie o hlalosa moqosuwa ele motho ya jwang? (1)
- 1.10 Ditlolo tsa molao tsa leponesa lena, di re senolelang ka yena? (2)
- 1.11 Bolela lebaka la Myburgh, la ho kgothalletsa ho kwallwa ka ho toba? (1)
- 1.12 Na diketso tsa lepolesa le di a amohelaha kapa ha di amohelhe? Fana ka lebaka. (3)
- 1.13 Lepolesa ka baka la diketso tsa lona tse mpe, le ile la rewa lebitso lefe? (1)
- 1.14 Rosemary o ahloletswe dipolao tse kae, mme dilemo tsa kahlolo ya hae ke tse kae? (2)
- 1.15 Ha o ne o ka fuwa monyetla wa ho ahlola moqosuwa o ne o ka mo fa kahlolo efe? (2)
- 1.16 Tjelete e ka tlisa qabano pakeng tsa ba leloko, dumellana kapa o hanane le mohopolo ona o itshetlehile ka ditaba tsa qotso e ka hodimo. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO ENA: [25]

KAROLO B**POTSO 2: KHATHUNU**

2. Bala le ho boha khathunu o tsebe ho araba dipotso:

- 2.1 Khathunu ena e bua ka eng? (1)
- 2.2 Ditaba tsa khathunu di reretswe bomang? (1)
- 2.3 Hobaneng ho sebedisitswe letshwao la makalo sehloohong sa khathunu? (2)
- 2.4 Polelo “molao ha o tlolewe” e bolelang?
Kgetha Karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho dithaku A–D. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng. (1)
- A Batho ba ka o latela ha ba batla.
B Batho ba bang ba ka hodimo ho molao.
C Batho ba bang ba ka tlase ho molao.
D Batho ba lokela ho phethahatsa molao.
- 2.5 Ntsha lentswe le le leng le re bontshang hore ketsahalo e se e phethahetse. (1)

- 2.6 Leponesa le na le tokelo ya ho kopa seo le se kopang? Araba ka "E" kapa "Tjhe" mme o boele o fane ka lebaka. (2)
- 2.7 Halofo ya se utswitsweng ha se fuwa leponesa se bitswang? (1)
- 2.8 Hantlente ke eng se lentswe "tlwaelo" le re bolellang ka ho lokolwa ha batshwariwa? (1)
- 2.9 O kutlwa jwang ka mapolesa a tshwanang le lena? (3)
- 2.10 Ha o ne o le mookamedi wa leponesa le o ne o tla etsang ka yena? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO ENA: [15]

KAROLO C**POTSO 3: KGUTSUFATSO**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o dikgutsufatsa ka mantswe a hao, o ngole ka seratswana se momahaneng moo o totobatsang mehato e SUPILENG ya ho qoba ho ba lehlatsipa la tlhaselo.

ELA HLOKO: Etsa tse latelang:

1. Kgutsufatso e be mantswe a sa feteng 80.
2. Mehopolo E SUPILENG eo e leng ya sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng , ka mantswe a hao.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso.

MEHATO YA HO THIBELA HO FETOA MAHLATSIPA A TLHASELO.

Jwalokaha re hloile ho bua ka botlokotsebe ke nnete bo teng. Ke karolo ya bophelo ba rona, mme bo fumanwa hohle moo re phelang.

E kanna ya bonahala e le mohopolo, empa ke nnete e etsahala moo re phelang teng. Boikutlo ba hao ekaba sesebediswa sa pholoho ya hao. Ha o ikutlwa o sa phuthuloha tlohela boemo ka potlako o se fumane kotsi. Batho ba bangata ba hloleha ho kwala mamati a bona a matlo le dikoloi. Batho ba sa notleleng mamati a bona ba utswetswa thepa, tjelete, diphuthelwana le dithunya. Ka moo o ikutlwang ka teng ke sebeta sa polokeho ya hao. Ha o ikutlwa o tshohile ntle le lebaka, kopa thuso leha o sa bone kotsi. Monyako o kwetsweng o keke wa thibela leshodu empa o ka thibela ho senyehelwa. Tseba ka tikoloho ya hao, empa ho bohlokwa ho notlela mamati a hao ho thibela ho ba lehlatsipa.

Ho sa kgathalatsehe mokgwa wa ho itshireletsa, o lokela ho elahlokoko tikoloho ya hao. Ha ntho e sa utlwahale e nepahetse, tshepa kgwao ya hao o tlohe o sa bolokehile. Ho utswetswa le ho tlatlapiwa di ka o siya o ikutlwa o sa bolokeha. Boloka ditokomane tsa hao tsa bohlokwa tulong e bolokehileng. Sebedisa diterata tse nang le batho tse seng lefifi. Ho ba le tsebo ya sebaka seo o leng ho sona ho ka thusa ka polokeho ya hao. Siya ntho tse theko e hodimo lapeng. Nyahamisa mashodu ka ho beya sepatjhe mokotleng morao ha ho reka, mme ona o behe ka pele ho wena ka nako eo o rekang kapa o tsamaya. Hlokomela se etsahalang sebakeng seo o leng ho sona. Ho tseba tikoloho eo o leng ho yona ho ka thibela ho ba lehlatsipa.

<https://www.sao7.com>>Ten-Tips-Avoid-Becoming

MATSHWAO OHLE A KAROLO ENA: 10

KAROLO D**POTSO 4: TSHEBEDISO YA PUO**

Bala temana o tsebe ho araba dipotso:

Mapolesa ke batho ba nama le madi jwalo ka nna le wena. A kgotjhwa, a we mme a boele a phahame hape. Mapolesa e lokela hoba batho ba itshepang ba molao. Batshwaruwa ke batlodi ba **molao**, empa ba ntse ba na le ditokelo. Ditokelo di thibela hore ba se hlekefetswe. Motho e mong le e mong o na le ditokelo, ho sa kgathalletsehe o mang. Ha motho a hatella ditokelo tsa hao, o lokela ho mo tlaleha ka ho panya ha leihlo kajeno. Batho ba rata ho peretlisa, hore ba na le ditokelo, empa hosane ha di le mpe ba re tjhobe, tjhankaneng!

Boiqapelo

- 4.1 Bolela lebitso hohle le le leng le hlahellang temaneng? (1)
- 4.2 Qolla polelo ya tshwantshanyo/ papiso ho tswa temeng. (1)
- 4.3 Fana ka leemedi le hlaellang temeng, o be o bolele mofuta wa lona. (2)
- 4.4 Qolla mantswe a mabedi a latolanang/ hanyetsanang ka moelelo. (1)
- 4.5 Arola lentswe rata ka dinoko. (1)
- 4.6 Isa polelo ena “ditokelo di thibela hore ba se hlekefetswe” ho:
- 4.6.1 Lejwale-letswelli (2)
- 4.7 Fana ka lentswe le bontshang boiketsi ho tswa temeng. (1)
- 4.8 Ngola lentswe “mpe” ho latela dikgato tsa papiso.
Mohlala: Tshweu>Tshweunyana>Tshweuhadi (2)
- 4.9 Bolela bongata ba lentswe le ntshofaditsweng seratswaneng. (1)
- 4.10 Kopanya polelo e latelang ka lekopanyi le ka masakaneng:
Batshwaruwa bana le ditokelo(leha) batshwaruwa ba tshwere. (2)
- 4.11 Hlalosa lentswe PERETLISA. (2)
- 4.12 Lokisa diphoso tsa puo tse hlahellang polelong e latelang:
batho ba rata go peretlisa hore ban a le ditokelo (3)
- 4.13 Nyenyefatsa lentswe DITOKELO. (1)

MATSHWAO OHLE A KAROLO ENA: [20]
MATSHWAO A PAMPIRI YOHLE: 70